

VIII. SCRIPTORIUM-KONFERENCIA

Esztergom

2025. május 22–23.

MEGHÍVÓ

A Prímási Levéltár,
az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ
és
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Klasszika Filológia Tanszéke
tisztelettel meghívja
a

VIII. SCRIPTORIUM-KONFERENCIÁRA,

amelynek helye és ideje:

**Szent Adalbert Központ,
Esztergom, Szent István tér 10.**

2025. május 22-23.

Program
MÁJUS 22. (CSÜTÖRTÖK)

9:30 A konferenciát megnyitja
S.E.R. VARGA LAJOS váci segédpüspök,
OKGYK igazgató.

SZEKCIÓ I.

KÓDEXEK, FORRÁSOK

Elnök: S.E.R. VARGA LAJOS

9:40 SZUROMI SZABOLCS ANZELM, O.Praem.: *A Corpus Christi College Ms 279 (Cambridge, UK), mint a korai ír egyházfegyelem egyedülálló emléke, a 8. század elejéről*

10:00 HENDE FANNI: *In situ kódextöredékek a Magyar Kamara archivumának iratain*

10:20 Gilányi GABRIELLA: *Az Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár gregorián kódexei az újabb töredékkutatások fényében*

10:40 W. SOMOGYI JUDIT: *Bejegyzések egyábécés itáliai kódkulcsokban*

11:00 SARBAK GÁBOR: *Van visszaút: nyomtatványból kézirat*

11:20 *Hozzászólások, kérdések*

11:40 *Ebédszünet*

SZEKCIÓ II.

XVI-XVII. századi kéziratok I.

Elnök: SARBAK GÁBOR

13:00 CZAGÁNY ZSUZSA: *A Kolozsvári graduále töredékei*

13:20 VARGA MÓNICA: *Boszorkányszeres kéziratok, lejegyzői profilok: nyelvészeti elemzés*

13:40 JUSZTIN PÉTER: *Minerva kalásza – egy kódex töredék kapcsán felmerülő kérdések*

14:00 KANÁSZ VIKTOR: *1526 utáni egyháztörténeti források a parmai Farnese-levéltárban*

14:20 KISDI KLÁRA: *A Csurgói Református Gimnázium könyvtárában őrzött középkori kézirat töredékek*

14:40 *Hozzászólások, kérdések*

15:00 *Szünet*

SZEKCIÓ III.

XVI-XVII. századi kéziratok II.

Elnök: DOMOKOS GYÖRGY

15:30 TOMKÓ ZOLTÁN: *Gio. Michele Bruto Magyar történetének bécsi kézirata*

15:50 DÖMÖTÖR ADRIENNE: *Levélf formulák változása jelentős életesemények hatására XVI. századi misszilisekben*

16:10 PAPPNÉ KOCSIS RÉKA: *A Guary-kódex scriptorának munkamódszeréről: betoldások és hibajavítások*

16:30 ZVARA EDINA: *Miért fontos a németújvári ferencesek 1661. évi tulajdonjegye?*

16:50 MAJOROSSY IMRE: *„Adoro te...” Püspöki zsebimakódex egy korábbi századfordulóról*

17:10 *Hozzászólások, kérdések*

MÁJUS 23. (PÉNTEK)

SZEKCIÓ IV.

XVII-XVIII. századi kéziratok I.

Elnök: TAKÁCS LÁSZLÓ

9:00 BENEI BERNADETT: *Csepellényi György (1620 k–1674) vértanú boldoggá avatási ügyében kezelt tanúkihallgatási jegyzőkönyvek*

9:20 DÉNESI TAMÁS: *A Pannonhalmi Főapátság 17–18. századi rotulagyűjteménye az Egyetemi Könyvtárban*

9:40 HURSÁN SZABOLCS: *Batthyány József esztergomi érsek ifjúkori kézírata az osztrák örökösödési háború idejéből*

10:00 MACZÁK IBOLYA: *Egy „ismeretlen” levelezésgyűjtemény tanulságai*

10:20 *Hozzászólások, kérdések*

10:40 *Szünet*

SZEKCIÓ V.

XVII-XVIII. századi kéziratok II.

Elnök: DÉNESI TAMÁS

11:00 SZELESTEI N. LÁSZLÓ: *Antik múzsák és keresztény költészet*

11:20 VARGA LAJOS: *Fogalmazvány és levél egy 1727-ből származó jogkönyvben*

11:40 DOMOKOS GYÖRGY: *Francesco Della Valle beszámolója Alvisè Gritti haláláról és saját fogságáról két kézirat egybevetetésével*

12:00 *Hozzászólások, kérdések*

12:10 *Ebédszünet*

SZEKCIÓ VI.

XIX-XX. századi kéziratok I.

Elnök: SZELESTEI N. LÁSZLÓ

14:00 KŐVÁRI RÉKA: *A Váci Egyházmegyei Könyvtár közelmúltban azonosított kéziratos énekeskönyvei*

14:20 PAPP ÁGNES: *19. század eleji katolikus kántorkéziratok és a magyar népénekkutatás hőskora*

14:40 BARNA GÁBOR: *Kéziratok zsoltári és halotti énekeskönyvek*

15:00 HUBERT ILDIKÓ: *Hrabovszky Dávid hazafiúi töprengései az 1848 és 1852-es évek között írt bückeburgi naplójában*

15:20 *Hozzászólások, kérdések*

15:30 *Szünet*

SZEKCIÓ VII.

XIX-XX. századi kéziratok II.

Elnök: BARNÁ GÁBOR

16:00 IVANCSÓ ISTVÁN: *„Én is apáca leszek” – Egy kézirat 1921-ből a Szent Bazil-rendi nővérek magyarországi letelepítésének tárgyában*

16:20 KARA ANNA: *A Jászóvári Premontrei Kánonokrend házi levéltárának kéziratái (1894–1945) a Szlovák Nemzeti Levéltárban*

16:40 ZOMBORI ISTVÁN: *gróf Klebelsberg Kúnóné Botka Sarolta visszaemlékezése szegedi Püspöki Levéltárban*

17:00 MIKLÓS RÉKA: *A bácskai katolikus németiség százéves kiadványa: Léh Jakab „Laudate Dominum – Lobet den Herrn” énekeskönyve. Használati nyomok a 20. század kántori gyakorlatának nyomtatott és kéziratos segédanyagaiban*

17:20 *Hozzászólások, kérdések*

17:30 *Zárszó*

17:35 fakultatív program:

„Rózsa a liliomok között”

*Esztergom „rubintként ragyogó csodás művű” középkori székesegyháza c. kiállítás megtekintése.
(Helyszín: Szent Adalbert Központ).*

REZÜMÉK

SZEKCIÓ I. KÓDEXEK, FORRÁSOK

SZUROMI SZABOLCS ANZELM, O.PRAEM.
(igazgató, International Canon Law History
Research Center)

A Corpus Christi College Ms 279 (Cambridge, UK) mint a korai ír egyházfegyelem egyedülálló emléke a 8. század elejéről

Az úgynevezett *Collectio Hibernensis*, az egyik legfontosabb egyházfegyelmet és a vallásos keresztény életre vonatkozó szabályokat összegző kora-középkori gyűjtemény, amelynek első összeállítását a szakértők a 8. század első felére teszik. A mű széles körben elterjedt volt, és a 9. század közepére egy második változata is kialakult. Azonban az is tény, hogy a fennmaradt minden egyes kézírata és kivonata jelentős tartalmi és szerkezeti eltérést mutat. Ebből a szempontból egyedülálló jelentőségű a *Corpus Christi College*-ban (Cambridge, UK) található kódex tartalmi egységein elvégzett részletes vizsgálat (vö. *Synodus Patricii*; *Augiisiini Dicta de conjugtim ratione* – további patrisztikus kiegészítéssel; *Liber ex lege Moysi* és *Collectio Hibernensis* [excerpta]). Ez a szövegtanú nemcsak segít újraértelmezni a *Collectio Hibernensis* fejlődését és eredeti célját; hanem a kézirat anyagán belül a Szt. Patrik püspök († 461) által összehívott ír zsinat eddig ismert legrégebb szöveg-tanúját is sikerült azonosítani.

HENDE FANNI
(HUN-REN–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

In situ kódextöredékek a Magyar Kamara archivumának iratain

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a Magyar Kamara archivumának három fondjában végeztem töredékgyűjtés, amelynek eredményeként közel 120 iratot találtam, amelyet egykori kódexből kivágott levélbe helyeztek, illetve

csíkkal erősítették meg a gerincvarrását. A legtöbb töredék liturgikus kéziratból származik, de vizsgálatra érdemesek a nem liturgikus szövegeket megőrző fragmentumok is, amelyeknek az anyakódexe az őrzőiratuk alapján nagy valószínűséggel a középkori Magyar Királyság területén készült és/vagy volt használatban.

Előadásomban egy gyógyszerészeti mű és szentek legendáit tartalmazó kódexek töredékeit mutatom be, amelyeket a levéltár 16–17. századi összeírások és számadáskönyvek borítóiként őriz. Ezek a művek, a *Legenda aurea*, a 13. századi domonkos rendmester Humbertus de Romanis szent Domonkos életének leírása és Iohannes Mesue gyógyszerészeti traktátusa, népszerűek voltak a középkorban, de magyarországi kódexek nem, vagy csak kisszámban maradtak fenn, ezért a középkori magyar könyvtörténet számára az esetlegesen előkerülő töredékeik az egykori kódexek fontos tanúi.

GILÁNYI GABRIELLA
(HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Zenetudományi Intézet)

***Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár gregorián
kódexei az újabb töredékkutatások fényében***

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött monumentális zenei kódexek – mindenekelőtt a Bakócz-graduále, a két csonka antifonále és az Ulászló-graduále – középkori zene-történetünk kiemelkedő forrásai. E kéziratok részletes leírását a 2021-ben megjelent esztergomi kódexkatalógus tartalmazza, ám vizsgálatuk a több évtizedes tudományos diskurzus és az összegző munkák ellenére ma is folytatódik. Az antifonálékból újabb töredékek kerültek elő, illetve egy különleges főegyházmegyes graduále-töredékcsalád rekonstrukciója szolgáltat friss adatokkal a kódexek eredetéről. E kutatás eredményeit foglalja össze a *Töredéktől a műhelyig. Egy 15. századi Graduale Strigoniense rekonstrukciója* című monográfiám, amely 2025 februárjában jelent meg. A mostani előadás célja, hogy bemutassa az újonnan azonosított töredékeket, valamint a hordozókötetek vizsgálata során feltárt legfontosabb eredményeket.

W. SOMOGYI JUDIT
(PPKE BTK Klasszikus és Újlatin Nyelvek Intézete,
Olasz Tanszék)

Bejegyzések egyábécés itáliai kódkulcsokban

A levéltárakban őrzött kancelláriai iratok figyelemre méltó hányada tanúsítja, hogy a késő-középkori európai diplomáciai kommunikációban az információküldés terén gyakran éltek a szövegek titkosítását célzó technikákkal. Az iratok korabeli kódolásakor egyéni kialakítású kódstruktúrákat használtak, amelyek többnyire az egy szimbólumkészletet alkalmazó szisztémát követték. A rendszereket rögzítő kódkulcsok a helyettesítéshez megadott rejtjel-szimbólumokon kívül tartalmazhattak a kódjelek használatára vagy egyéb (akár külső) tényezőkre vonatkozó információkat. Sok kulcsban megfigyelhetők a későbbi felhasználás eseteire is utaló beírások: ezek többsége a kódkészletre vagy annak használati módjára vonatkozott, más bejegyzések azt mutatják, hogy változtattak az adott kulcs felhasználásában, például kiterjesztették az abban érintett személyek körét.

Az előadás itáliai keletkezésű kódkulcsokban felbukkanó bejegyzéseket szemléltet.

SARBAK GÁBOR
(HUN-REN–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

Van visszaút: nyomtatványból kézirat

A középkori szerző művét egyetlen kézirat gondjaira volt kénytelen bízni. Ez a kézirat ezután mintapéldányként szolgál(hat)ott egy másik kézirat másolásakor. Közben a Gutenberg-féle sajtó az egyedi kéziratot egyre több példányban és nagyon rövid idő alatt tudta előállítani. A kéziratosság azonban -- természetesen -- tovább élt és néhány alkalommal eljutott arra a pontra, hogy a kinyomtatott tartalmat ismét kéziratba másolták át. Az előadás a kódexfeldolgozás munkája közben előkeült érdekes eseteket mutat be. Sokszor valószínűsíthető, hogy az adott szöveget akár egy másik kéziratból is le lehetett volna

másolni, tehát a „visszaút” indokai külön mérlegelést igényelnek. A visszamásolt szöveg szöveghűségének vizsgálata nem tárgya az előadásnak.

SZEKCIÓ II. XVI-XVII. SZÁZADI KÉZIRATOK I.

CZAGÁNY ZSUZSA
(HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Zenetudományi Intézet)

A Kolozsvári graduále töredékei

A magyarországi zenetörténeti kutatás a „Kolozsvárinak” nevezett graduálét a középkori Magyar Királyság keleti térségének kiemelkedően fontos forrásaként tartja számon. Bár keletkezésének-másolásának pontos helyét nem ismerjük, biztos, hogy a kolozsvári Szent Mihály plébániatemplom megrendelésére készült, annak miseliturgiáját dokumentálja. Lejegyzésének ideje is viszonylag pontosan meghatározható: szöveg- és kottairása alapján a 16. század első felében készülhetett. Sőt, az időkeretet tovább szűkíthetjük, hiszen, amint arra az 1970-es években Szigeti Kilián is fölfigyelt, a kódex hátsó zárócsatjába az 1528-as évszámot véste be az egykori rézműves mester. A kötéstáblák feltehetően közvetlenül a másolás befejezését követően kerültek a könyvtestre, így a graduále legkésőbb 1528-ban készen állt.

A gyulafehérvári Batthyáneumban őrzött kódex mai állapotában csonka. A fennmaradt eredeti fóliószámozás, illetve a kodikológiai-tartalmi vizsgálat szerint az elejéről 35, a végéről legalább 70 levél hiányzik. Az előadás összefoglalja a graduále korábban feltárt töredékeit, majd azt a három fragmentumot ismerteti részletesen, amelyet az MTA Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport tagjai azonosítottak 2024 májusában a Román Nemzeti Levéltár Kolozsvári Fiókleveletárában.

VARGA MÓNICA
(HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont
Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézet)

***Boszorkányperes kéziratok, lejegyzői profilok:
nyelvészeti elemzés***

Jelen előadás olyan XVIII. századi boszorkányperes jegyzőkönyvek kézíratait vizsgálja, ahol a kihallgatás különböző szakaszaiban elhangzott beszámolókat a duktus alapján egyértelműen több kéz rögzítette. A nyelvészeti elemzés a források összehasonlításával igyekszik meghatározni az egyes lejegyzői profilokat, különös tekintettel a fonéma: graféma megfelelésekre, a javított hibákra és a nyelvjárási sajátosságokra (a módszerről lásd Haader 2014, Kocsis 2020). A vizsgálat rámutat arra, hogy a lejegyzők a területi kötöttségű változatokat nem kerülték egyértelműen, ezzel együtt számos ejtészvariáns más-más mértékben őrződött meg az azonos területről származó iratokban is. A Sopron és Vas megyei kéziratokon végzett elemzés lehetővé teszi az összevetést a korszak más forrásai kapcsán tett megfigyelésekkel.

JUSZTIN PÉTER
(Váci Püspöki és Káptalani Levéltár)

***Minerva kalásza – egy kódextöredék kapcsán
felmerülő kérdések***

Egy különleges könyv került nemrég a tulajdonomba. Johann Gans, barokk jezsuita szerzőnek, II. Ferdinánd gyóntatójának és udvari szónokának prédikációs kötete *Quinquatria Mariana* címmel. Maga a könyv Gans Mária-ünnepekre készült, németül elmondott, latinul kiadott prédikációit tartalmazza. Ugyan ennek is van magyar vonatkozása, mégsem emiatt különleges a kötet, hanem a borítója miatt: egy XV. századi kódextöredékbe van ugyanis utólag bekötve. Ez a kódextöredék a Szent Márk-napi *Litania maior* körmenetének indulását és a litánia részletét tartalmazza. A töredék a litániában felsorolt szentek nevei alapján bizonyíthatóan magyar nyelvterületen volt használatban. Előadásomban egyrészt e töredéket vizsgálom meg alaposabban, és az ezzel kapcsolatos eredményeket teszem

közzé: ami a kötés megbontása nélkül megállapítható a kódex-lapról, annak használatáról, ill. a könyvtípusról amelynek része volt. Másrészt (újra) vizsgálat alá veszem azt a széles körben ismert megállapítást, amely a Szent Márk napi körmenet és búzaszentelési szertatás valamint a pogánykori Róma szertartásai közötti kapcsolatot, sőt kontinuitást feltételezik.

KANÁSZ VIKTOR

(HUN-REN-PPKE-PTE Fraknói Vilmos
Római Történeti Kutatócsoport, PPKE BTK TI)

***1526 utáni egyháztörténeti források a parmai
Farnese-levéltárban***

Az itáliai magyar egyháztörténeti kutatások fő színtere természetesen a Vatikáni Apostoli Levéltár, illetve a Vatikáni Apostoli Könyvtár. Ugyanakkor a pápai palotákon kívül Rómában és egyéb olaszországi városokban is sok magyar vonatkozású forrás található. E tekintetben kiemelkedő fontosságú a Farnese család levéltára. Alessandro Farnese III. Pál pápa néven 1534-es megválasztását követően egészen 1549 novemberéig viselte a tiarát. E másfél évtized során a pápaság tevélegesen is részt vett a magyarországi egyházi ügyek alakulásában. Ennek köszönhetően a család levéltára a Mohács utáni évtizedek – s a későbbi időszak – vonatkozásában is különösen fontos, azonban kevésbé kutatott gyűjteménye. Ezért előadásomban az Archivio di Stato di Parma Carteggio Farnesiano Estero gyűjteményében őrzött, a 16. század első feléből származó egyháztörténeti hungarika-forrásokat mutatom be.

KISDI KLÁRA

(HUN-REN-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

***A Csurgói Református Gimnázium könyvtárában
őrzött középkori kéziratredékek***

A Csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium könyvtára több mint 230 éves múltra tekinthet vissza. A gyűjtemény alapját a reformkorban rakták le somogyi lelkészek, tudósok, pártfogók, így Budai Pál, Mezey Pál vagy Sárközy György. Ma közel 30 000 kötetet számlál. Köztük jó néhány

ősnymotatvány és értékes kézirat található, a leghíresebbek a Kálmáncsai és a Curgói Graduál a 17. századból. A könyvtár őriz néhány középkori kézirat-töredéket is, amelyekről most számolunk be először a nyilvánosság előtt. A kottás töredékek közül talán a legérdekesebbet Kulcsár György Postillájának 1574-es, alsóindvai kiadásáról fejtették le. A latin nyelvű anyag mellett egy szépen kidolgozott héber nyelvű töredéket, valamint egy ófrancia nyelven írott oklevelet is bemutatunk. Nem csak a töredékek, de a kötetstáblák alól kikerülő makulaturák is figyelemre méltóak: megtalálható itt például egy Magyarországon nyomtatott antikva eddig csak csonkán hozzáférhető két oldala is.

SZEKCIÓ III. XVI-XVII. SZÁZADI KÉZIRATOK II.

TOMKÓ ZOLTÁN
(HUN-REN–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

Gio. Michele Bruto Magyar történetének bécsi kézírata

Gio. Michele Bruto (1517–1592) monumentális *Magyar története* 1574 és 1592 között, különböző fázisokban keletkezett. Ezek közül kiemelkedően fontos az első, 1574 és 1583/84 között keletkezett változat, melynek nyomtatását a megrendelő Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem 1584 augusztusában Antonio Possevino jezsuita szerzetes szerint a mű terjedelmességére, túlzott részletességére, nehézkes stílusára hivatkozva – ám alighanem politikai okokból – leállította. Kasza Péter és Petneházi Gábor kutatásainak köszönhetően ma már ismert, hogy a mű e legkorábbi szerkesztményét a Vatikánban őrzött, egy lapból álló 1584. évi nyomtatvány, a budapesti Brutus-kézirat 16. könyvet tartalmazó töredéke, illetve az Osztrák Nemzeti Könyvtárban őrzött Cod. 8662 jelzetű kézirat tartalmazzák.

Brutus a sikertelen nyomtatási kísérlet után művét – részben későbbi pártváltása miatt is – jelentős mértékben átdolgozta, így kiemelten fontossá válik a Báthory István elvárásait és történeti koncepcióját szem előtt tartó legkorábbi változat,

mely leginkább a bécsi kézirat alapján vizsgálható. Előadásomban egyrészt ennek a vizsgálatnak az eredményeit ismertetem, másrészt konkrét példákon keresztül szemléltetem a későbbi változatoktól való eltéréseket.

DÖMÖTÖR ADRIENNE

Levélformulák változása jelentős életesemények hatására XVI. századi misszilizekben

A magyar nyelvű levelek a XV. század végétől jelennek meg a nyelvemlékek sorában, és a XVI. század közepére már viszonylag jelentős mennyiségben állnak előttünk. Ez többek között a Nádasdy-család első olyan generációjának is köszönhető, amelynek tagjai anyanyelven leveleztek egymással, hiszen több mint kétszáz misszilizt ismerünk tőlük. Nádasdy Tamás nádor és felesége, Kanizsai Orsolya leveleivel már egy korábbi konferencián is foglalkoztam (Dimenziók, ELTE, 2023). Akkor elsősorban korpuszalapon vizsgáltam a levelek udvariassági kellékeit, arra fókuszálva, mik az alapvető különbségek a nő által és a férfi által alkalmazott tiszteletadási eszközök között. Ezúttal viszont arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként változtak ezek az elemek a meghatározó köz- és magánéleti életesemények függvényében Kanizsai Orsolya, Nádasdy Anna és Nádasdy Tamás esetében. A kirajzolódó kép a történeti tiszteletadási szokások alakulásába nyújt betekintést.

PAPPNÉ KOC SIS RÉKA

A Guary-kódex scriptorának munkamódszeréről: betoldások és hibajavítások

A 15–16. századi magyar nyelvű könyvkultúra megismerésében döntő szerepet játszik a szövegek korabeli előállításának és használatának vizsgálata. E vizsgálatok fontos forrásai a ránk maradt ómagyar nyelvű kódexek, amelyek döntő része rendelkezik már modern filológiai elvek alapján készülő kiadással (l. a Régi Magyar Kódexek sorozat köteteit). Az 1508 előtt íródott Guary-kódex ilyen jellegű kiadása még várat magára, de átírata már elkészült. Egy átírat készítése lehetőséget ad arra, hogy az adott szövegkiadás készítője egészen közelről

figyelhesse meg a szöveget alkotó scriptor(ok) tevékenységét, munkamódszerét. A Guary-kódex esetében egy jól képzett, rutinos másoló képe bontakozik ki előttünk, akitől azonban – jelenlegi ismereteink szerint – más szövegek nem maradtak fenn. Előadásomban a scriptor betoldásai és hibajavítási rendszerének elemzésén keresztül próbálunk meg közelebb kerülni munkamódszeréhez, scriptori karakteréhez.

ZVARA EDINA
(SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán
Információtudományi Tanszék)

***Miért fontos a németújvári ferencesek 1661. évi
tulajdonjegye?***

A németújvári (güssingi) ferences kolostor könyvtára több szempontból is kiemelkedő jelentőségű. A 17. század első felében létrejött bibliotéka közel 400 éve egy helyen van. Hasonló méretű, kortárs franciskánus gyűjteményt csak egyet, a kismartonit tudjuk megemlíteni. A könyvtár tartalmilag is kiemelkedik a kortárs gyűjtemények közül, hiszen állományának jelentős része protestáns művekből áll. Habár a bibliotéka történetéről és az egyes kötetekről számos tanulmány született már, mégis vannak még fehér foltok, melyek egy részének eltüntetésében segítenek a könyvekben lévő possessorbeírások. Ez utóbbiak közül kiemelten is azok a fontosak, amelyeket a barátok 1661-ben vezettek bele az egyes kötetekbe: közel 700 kötetről van szó. A bejegyzések által tisztábban láthatjuk a németújvári ferences könyvtár történetét és az állomány kialakulásának menetét, valamint ezek kapcsán a könyveket használó/olvasó (?) barátokról is több információt kaphatunk.

MAJOROSSY IMRE
(Magyarságkutató Intézet
Eszmetörténeti Kutatóközpont)

***„Adoro te...” Püspöki zsebimakódex
egy korábbi századfordulóról***

A pécsi Klimó-könyvtár korántsem csak előre sejthető, de előre nem sejthető kincseket is rejt. Ez utóbbiak közé tartozik az az

1799-ben készült, de keltezése szerint 1667-ben született imákat tartalmazó, kéziratos, latin nyelvű zsebkódex, amelyet Eszterházy Pál László pécsi püspök (1780-1799) kapott ajándékba egy bizonyos Franciscus nevű testvérétől, azaz talán egy pálos rendtársától.

A nyolcadrét alakú, kilenc, aranykeretezett, aranyozott élű levelet számláló, pergamenre írott, iniciálékat és mindannyiszor aranyfőstéssel rótt mondatkezdő nagybetűket tartalmazó kötetke a Szentháromsághoz, Istenhez és Szűz Máriához szóló imádságokat, illetve egy-egy zsoltárt tartalmaz. A tervezett előadásban megkísérelem az egyes szövegek eredetét kideríteni, illetve a kötet szervező elvét föltárni.

SZEKCIÓ IV. XVII-XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK I.

BENEI BERNADETT
(Egri Főegyházmegyei Levéltár, HUN-REN BTK TTI)

Csepellényi György (1620 k–1674) vértanú boldoggá avatási ügyében keletkezett tanúkihallgatási jegyzőkönyvek

2024. február 1-én Egerben ünnepélyes keretek között megkezdődött Csepellényi György (1620 k–1674) pálos szerzetes, missziós pap, vértanú boldoggá avatási eljárásának egyházmegyei szakasza. Csepellényi esete a történeti ügyek közé tartozik, mely megkívánja a fellelhető történeti források összegyűjtését, rendszerezését és értelmezését, valamint annak bizonyítását, hogy a boldoggá avatásra jelölt a hite miatt szenvedett vértanúhalált. Jelen előadásban a kéziratos források közül szeretnék ismertetni néhányat. A vértanúságról 1674 nyarán több levél, valamint a pálos rend történeti feljegyzései (*Acta generalia*) is beszámoltak. Csepellényi vértanúságának ügyében 1689-ben Fenesy György egri püspök (1687–1699) elrendelte a tanúk kihallgatását, így tanúkihallgatási jegyzőkönyvek is keletkeztek, melyek 18. századi másolati példányai ismertek. A 18. században szintén felmerült a vértanú boldoggá avatása, a rend történetírója, Nicolaus Benger (†1776) Lepoglavában 1759-ben egy latin nyelvű, kéziratos maradt ér-

tekezést írt Csepellényi ügyében (*Lucubratio Theologico–Canonistica*), valamint feltehetően ennek mellékleteként összeállította a vértanú életrajzát is (*Relatio Compendariae Vitae [...] Servi Dei P. Georgii Csepellenii*).

DÉNESI TAMÁS
(Pannonhalmi Főapátsági Levéltár)

***A Pannonhalmi Főapátság 17–18. századi
rotulagyűjteménye az Egyetemi Könyvtárban***

Az I. Scriptorium-konferencián az osztrák kolostori levéltárakban található, Pannonhalmáról érkező gyászjelentések segítségével a főapátság 17–18. századi nemzetközi kapcsolatrendszerét és a rotulák forrásértékét mutattam be. A bencés apátságok kora középkorig nyúló hagyománya szerint ugyanis a szövetségben álló monostorok évszázadokon át imádkoztak egymás meghalt szerzeteseiért. Az előadás nyomán készült és 2018-ban publikált tanulmányban – pannonhalmi rotulagyűjtemény híján – más forrásokra támaszkodva ismertettem a Szent Márton monostorában is meglévő szokást. Nemrég az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban rábukkantam a főapátság egykori rotulagyűjteményére, amely három vaskos kötetben mintegy ezer darab gyászjelentést számlál és más kéziratokhoz és könyvekhez hasonlóan a rend 1786. évi felosztásakor került mostani őrzőhelyére. Előadásom ezt a kollekciót mutatja be.

HURSÁN SZABOLCS
(Magyarságkutató Intézet)

***Batthyány József esztergomi érsek ifjúkori kézirata
az osztrák örökösödési háború idejéből***

A családi tulajdonban levő, illetve autográf kéziratok megismerése fontos adalékokkal szolgál a XVIII. századi Batthyány család életének megismerésében. A *Scriptorium* konferenciasorozat előző két évében a hercegi ág két meghatározó alakja, Batthyány Lajos kancellár és nádor, valamint Batthyány József kéziratairól igyekeztem átfogó képet adni. A mostani konferencián egy konkrét kéziratot mutatnék be.

Batthyány Józsefnek a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött magyar nyelvű kézírata egy Vas vármegye nemes közönségéhez szóló lelkesítő, buzdító beszédet tartalmaz. A második sziléziai háború (1744–45) idején keletkezett szöveg kapcsán érdekes kérdések vehetők fel. Mi befolyásolta nyelvvezetét? Milyen nemzeti szerepfelfogás kerül meghatározásra és kik az ellenségek? Mennyire áll összhangban a valósággal a magyarok háborús részvételéről festett hízelt kép?

Az, hogy harmadszor tervezek előadni a konferencián, a tudományos eszmecsére is sajátos alkalmat kínál: az előadás során Szelestei Nagy László előző évi, Batthyány Lajos kézírataival kapcsolatos észrevételeire is reagálnék a friss kutatási eredmények fényében.

MACZÁK IBOLYA

Egy „ismeretlen” levelezésgyűjtemény tanulságai

Kelemen Didák minorita hitszónok és szerzetesrendi előjáró kézíratos levelezésgyűjteménye számos tanulságot rejt az utókor számára. A Gyulafehérváron őrzött anyag – mely a szerző boldoggá avatási dokumentációjának részét is képezte – részint tartalmánál fogva (hiszen egyaránt találhatók benne könyvészeti és művészettörténeti adatok), részint pedig azért, mert a körülmények igen izgalmas és fordulatokban gazdag kutatástörténetet biztosítottak az anyag számára. Ez utóbbi tényező jelentős mértékben befolyásolta a hazai kompilációkutatás eredményeit is.

SZEKCIÓ V.

XVII-XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK II.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

(professzor emeritus, PPKE BTK)

Antik múzsa és keresztény költészet

A keresztény imák nyelve az a latin lett, amelyen múzsa által ihletett dalok szóltak. Ezek váltak iskolai tananyaggá. A két, azonos tőről fakadó (?) költészet (palesztin ima, antik latin költészet) egymás mellé került, egy-egy ihletett költőben is együtt

élt. Hogyan volt ez lehetséges, ha a költő nem felejtett el imádkozni, vagy nem mellőzte a múzsákat? Egy barokk kori költőnk (Gyalogi János, 1686–1761) kézíratos és nyomtatott verseiben ez a két vonulat jól nyomon követhető, előadásomban ezt az „együttélést” mutatom be.

S.E.R. VARGA LAJOS
(Váci segédpüspök, OKGYK igazgató)

Fogalmazvány és levél egy 1727-ből származó jogkönyvben

A Váci Egyházmegyei Könyvtár tulajdonát képezi a Francisus Schmalzgruber szerzőtől származó Crimen fori ecclesiastici, seu decretalium Gregorii IX. Pont. Max. Liber V. Tomus II. kötete. Ebben a kötéstábla verzóján található ex libris szerint a mű Würt Ferenc (verfenhelsi) váci kanonok tulajdona volt, aki a könyv mindkét kötetéért 13 forintot fizetett. A kötéstábla és a címlap közé egy levél terjedelmű lap van behelyezve, melynek mindkét oldalán szöveg található. A kötet jelentőségét elsősorban a fogalmazvány adja meg. Ebben ugyanis arról van szó, hogy az illető, aki a fogalmazványt készítette, a Váci Püspöki Szemináriumban a kánonjogot fogja oktatni. Sajnos itt név nem szerepel. Ugyanezen levél másik oldalán egy gazdasági ügyben keletkezett rövid levél található, melyen aláíróként Bezzeg Mátyás neve olvasható. A levél keltezve is van: 1774. október 6. A könyvbe betett írás tehát a Váci Püspöki Szeminárium ez idő szerinti oktatásrendjét tükrözi. Magának a műnek a szerzője is kanonista, aki a jezsuiták ingolstadti kollégiumában tanított. Az ex libris, valamint a könyvben lévő levél alapján joggal feltételezhetjük, hogy ez a könyv Würth Ferentől került Bezzegh Mátyáshoz, aki 1772-től a Szeminárium kormányzója és jogtanára volt. Így ez az opus és a benne található lap arról tanúskodik, hogy a Váci Püspöki Szemináriumban az oktató ezt a könyvet valamilyen formában felhasználta, amikor a papnövendékeket kánonjogra tanította. Ez is mutatja, hogy a jezsuita oktatásnak milyen jelentős hatása volt hazánkban ezekben az években.

DOMOKOS GYÖRGY
(PPKE BTK, Klasszikus és Újlatin Nyelvek Intézete,
Olasz Tanszék, Vestigia Kutatócsoport)

***Francesco Della Valle beszámolója Alvise Gritti
haláláról és saját fogságáról két kézirat
egybevetésével***

Alvise Gritti (1480-1539), Magyarország helytartója életének utolsó éveinek szemtanúja volt egy padovai fiatalember, Francesco Della Valle. Gritti meggyilkolása után Patócsi Miklós foglya lesz Gyulán, majd Frangepán Ferenc (1490-1543) kalocsai érsek közbenjárására jutott haza, és Gritti apjának, a velencei dózsénak beszámolt a történetekről. Lodovico Gritti megbízásából le is jegyezte az 1530 és 1534 közötti eseményeket. E beszámolóknak két kézírata ismert: a velencei Marciana Könyvtár példányát Nagy Iván adta ki százötven éve, ám a Vestigia Kutatócsoport munkája révén előbukkant egy másik példány is, amelyet a milánói Ambrosiana Könyvtár őriz. A két eredeti összevetése révén meg lehet fogalmazni egy hipotézist a kéziratok keletkezéséről és kiemelhető néhány olyan elem, amely a történészek figyelmére is igényt tarthat.

**SZEKCIÓ VI.
XIX-XX. SZÁZADI KÉZIRATOK I.**

KÖVÁRI RÉKA
(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánckutató osztály és Archivum)

***A Váci Egyházmegyei Könyvtár közelmúltban
azonosított kéziratok énekeskönyvei***

A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa (Tóth Béla, 1999) két olyan tételt jelez, amelyeket tulajdonosa, Petróci Sándor a II. világháború alatt – a biztos megőrzés tudatában – ideiglenes letétbe helyezett a budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában. (Mindkét kéziratban gépirásos cédula őrzi ennek emlékét.) 1955-ben a tulajdonos visszakérte a kéziratokat, amit az Egyetemi Könyvtár kéziratkatalógusa pótkötetéből tudunk (Knapp Éva, 2005). Az egyik kéziratot Szádóczki Vera

azonosította (*A Jászfényszarui énekeskönyv*, 2015), s így nyilvánossá vált, hogy a Stoll Béla 2002-es bibliográfiájában még ismeretlen helyen jelzett kézirat Vácott van, másik elnevezése pedig *Molnár László kántor énekeskönyve* (Tóth, 1999). A másik kéziratot újabban sikerült beazonosítanunk: az 1831-re datált *Ceglédi kántorkönyv* (Stoll 2002, 1309. sz.) azonos a váci katalógusban *Egyházi énekek* címet viselő tétellel. Előadásunkban ezt a csak énekszöveget és nótajelzéseket tartalmazó, vaskos kéziratot mutatjuk be.

PAPP ÁGNES
(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet
Magyar Zenetörténeti Osztály)

19. század eleji katolikus kántorkéziratok és a magyar népénekkutatás hőskora

Harmat Artúr az 1931-ben megjelent *Szent vagy Uram!* népénektár összeállításához néhány 19. századi kéziratot kántorkönyvet is fölhasznált. A magántulajdonában valaha feltételezhetően megvolt kéziratok közül ma sajnos nem mindegyiket ismerjük: könyvhagyatékkával együtt csak a Berényi kézirat került az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonába, de valószínűleg Harmattól származott át az Országos Magyar Cecília Egyesület gyűjteményébe a Kiss Sándor-kézirat. A kottákat tartalmazó kántorkönyvekre érthető okokból jutott több figyelem a katolikus népénekkutatás kezdetén, így a két említett túl az Egerszeginek (vagy Nagyszombatinak) nevezett kéziratot is (OSzK, Fol. Hung. 1440) – Harmat munkájától inspirálódva – az értékes dallamlejegyzések miatt vette fel Papp Géza a *Régi magyar egyházi énekek* (RMEÉ) címet viselő, az 1940-es években kiadatlanul maradt gyűjteményébe, majd a Régi Magyar Dallamok Tára II. köteteként napvilágot látott dallamtárába, *A XVII. század énekelt dallamai*-ba. Az előadás a vázolt kutatástörténeti vonatkozások mellett arra a kérdésre keresi a választ, hogyan lehetnek a 19. századi kántorkéziratok múltra visszatekintő, a régi népénekeket konzerváló részei értékes, egyedi forrásai a 17. századi dallamok hosszan tartó történetének.

BARNA GÁBOR
(GFE kutató professzor)

Kéziratos zsoldári és halotti énekeskönyvek

Két kéziratos énekeskönyvet mutat be az előadás. Az egyik 1848-ból, a másik 1885-1886-ból származik. Mindkettőt egy településen, a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Csépan használták a halott melletti virrasztáson a háztól való temetések idején. A két kézirat tartalma eltérő. A szövegek egyik forrása Illyés István 'Soltári és halottas énekek című könyve, amely 1693-tól több kiadást is megért. Más forrásokat nehéz nyomon követni. A kéziratos könyvek használatának ébren tartója a temetés előtti virrasztás szokása volt, amely a 20. század közepére szűnt meg a településen.

HUBERT ILDIKÓ
(Irodalomtörténész, ny. tanár)

Hrabovszky Dávid hazafiúi töprengései az 1848 és 1852-es évek között írt bückeburgi naplójában

Hrabovszky Dávid (1804-1863?) bückeburgi naplója (724 lapnyi terjedelmű, 33x21 cm nagyságú kézirat) 1991-től folytonosan foglalkoztat. Elő-előveszem a nagy terjedelű kéziratot – mint majdani megjelentetésre érdemes munkát – s az adóságtörlesztés szándékával közlök belőle részleteket, figyelem felhívásul, részben lelkiismeretem megnyugtatósául. A napló feldolgozása ugyanis terjedelmes mivolta, és szerteágazó témaköre miatt, nem kevés időt és anyagi ráfordítást igényelne kiadás esetén.

Írója, a bückeburgi hercegségben vállalt nevelői állást, s amikor kitört az 1848-as szabadságharc, a napló folyamatosan reflektált annak eseményeire – művelt szerzője későbbi hazatérésére gondolva, kritikai élel megfogalmazott politikai nézetei miatt, zároltatta kéziratát Jénában. A kézirat ismeretlensége ebből adódik.

Hrabovszky Dávid neve nem ismeretlen, a korabeli folyóiratokban gyakran találkozhatunk érdekes írásaival, de életműve feldolgozatlan még.

Jelen előadásomban további napló-részletek segítségével szeretném a figyelmet felhívni személyére.

SZEKCIÓ VII. XIX-XX. SZÁZADI KÉZIRATOK

IVANCSÓ ISTVÁN
(Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola)

„Én is apáca leszek” – Egy kézirat 1921-ből a Szent Bazil-rendi nővérek magyarországi letelepítésének tárgyában

A magyar görögkatolikus egyház számára mindeddig fontos és egyedülálló kézirat bukkant elő a püspöki levéltárból. Egy magánszemély – Iváncsó Anna – bátorkodott az akkori megyéspüspökhöz, Miklósy Istvánhoz kérvényt intézni. Ebben nem kevesebbet kért, mint azt, hogy alapítsa meg, illetve telepítse le újra a bazilita rend női ágát Magyarországon. (Nem feledhetjük, hogy az egy évvel azelőtti gyászos trianoni döntés következtében egy bazilissza monostor sem maradt a megcsonkított hazánk területén – bár éppen erre ő nem tesz utalást.) A szép kézírással megírt folyamodvány tartalmilag is megalapozott és gazdag. Ugyanis a történelmi háttér felvázolása után konkrét és részletes tervvel áll benne elő a kérelmező. Leírja, hogy ő lenne az első apáca, az anyagi háttér megalapozásában is segítene; hozományát a rendnek adná; ír arról, hogy mi lenne az új apácák feladata. Végül a püspök előtt még a kecsegtető jövőt is megcsillantja a kérelem teljesítése esetén: „Méltóságod ezen ténykedésével aranybetűkkel íratja be nevét történelmünkbe”. – Sajnos, nem teljesült a vágy és a konkrét kérés. Csal 1935-ben telepedhettek le a bazilissza apácák Máriapócsra, de nem eme irat hatására, hanem az akkori bazilita megyéspüspök saját kezdeményezésére és intézkedésére. Mindazonáltal az iratunk nem veszít az értékéből.

KARA ANNA
(Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára)

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend házi levéltárának kéziratai (1894–1945) a Szlovák Nemzeti Levéltárban

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Szlovákiában letétben lévő kéziratai közül – a rend 1950. évi csehszlovákiai felosztását követően – utolsó előttiként a magán- vagy házi levéltár 1853–1945 között keletkezett dokumentumai váltak kutathatóvá. 50 évig porosodtak a korabeli Szlovák Állami Központi Levéltár, majd jogutódja pozsonyi raktárában. Az 1875–1945 közötti anyagok feldolgozása 2010 áprilisától decemberéig tartott. 70 év 70 dobozba zárt 64 728 főlőjét néztem át, amivel célom elsősorban az anyag magyarországi kutatók számára elérhetővé tétele volt. Összesen kb. 27 szerzői ívnyi annotációt, 3000 fényképet és 1 ifm fénymásolatot készítettem. Előadásomban az 1894–1945 közötti gyűjtemény összetételét jellemzem, illetve bemutatam azt: miért elsődleges forrás a rend 20. század első fele történetének rekonstruálásához, különös tekintettel az 1900–1916 és az 1918–1928 közötti évekre.

ZOMBORI ISTVÁN
(ny. múzeumigazgató)

***Gróf Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta
visszaemlékezése a szegedi Püspöki Levéltárban***

A Szeged-Csanádi Püspökség Levéltára egy rendkívül értékes, vastag, kézzel írt kötetet őriz, amely *gróf Klebelsberg Kunóné Botka Sarolta visszaemlékezése* férje életére, illetve a vele 1899-től kezdve eltöltött időszakra, egészen haláláig, 1964-ig.

Klebelsberg Kunó életrajza többé-kevésbe ismert, ugyanakkor a feleségéé, aki 1899-ben kötött házasságuktól 1932-ben bekövetkezett haláláig hú társa volt férjének, már nem. Élete nehezen alakult, főként 1944. március 19-e után, amikor a német megszállás miatt nehéz sors várt rá, és a pesthidegkúti Klebelsberg-villába németek költöztek, akiket később a szovjetek, illetve a kommunista rendszer váltott. Őt és hűgát két szobában meghagyták egy ideig, de később onnan is el kellett

költözniük. 1951-ben Okányra, ebbe a békés megyei, alföldi faluba telepítették őt ki, ahol 1953-ig élt nehéz körülmények között. Onnan "kiszabadulva" nem térhetett vissza Budapestre. Nyugdíja nem volt, lakása sem, így megváltás volt számára, hogy Hamvas Endre csanádi püspök Szegedre hívta, és befogadta őt a püspöki palotába, ahol haláláig, 1964-ig élt. Naponta átjárt a Dómba szentmisére, és férje sírjánál imádkozott.

Úgy gondolom, a kéziratnak az ismertetése, az arra való figyelem felkeltés mindenképpen indokolt, és érthető.

MIKLÓS RÉKA

(Kunstuniversität Graz – Gál Ferenc Egyetem)

***A bácskai katolikus németiség százéves kiadványa: Léh
Jakab Laudate Dominum – Lobet den Herrn
énekeskönyve. Használati nyomok a 20. század
kántori gyakorlatának nyomtatott és kéziratos
segédanyagaiban***

Bácska és Bánát katolikus németsege, bár az első világháború előtt is két külön egyházmegyéhez tartozott, a trianoni békeszerződést követően két apostoli adminisztrátúra hatáskörébe került. A területileg, anyagilag megroppant egyházi központokban beindult az önszervezés, mely az egyházzenére is kiterjedt. Bácskában a katolikus németiség számára Léh Jakab újvidéki regenschori 1925-ben Szabadkán megjelentette a *Laudate Dominum – Lobet den Herrn* című német ima- és énekeskönyvet. Az igényesen összeállított népénektár mellé Josef Negele cservenkai plébános rövidesen sokszorosított, több kötetes, kéziratos orgonakíséretes könyvet készített. A bácskai énekeskönyv gyors terjedéséhez és mintegy százéves használatához egyaránt hozzájárult a nyomtatott kiadvány terjesztése, valamint a kántori, kéziratos gyakorlat.

